

ΕΡΑΣΜΟΣ ΠΑΝΠΛΩΤΗΝΙΟ ΙΟ. ΑΝ.
ΜΕΛΕΣΤΙΑ ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1953

Ο "ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΦΤΟΥ,"

('Ο Β' τόμος τῆς μελέτης: «'Ο Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἐποχὴ του» — Συνέχεια β').

Καὶ ἤδη προχωροῦμε στὴν ἀνάλυση τῶν Δώδεκα Λόγων:

1. Ὁ ΠΡΩΤΟΣ ΛΟΓΟΣ τιτλοφορεῖται: «'Ο Ἐρχομός». Καὶ σὰν προανάκρουσμα τῆς εἰσόδου στὴν ποιητικὴ σκηνὴ τοῦ Γύφτου καὶ τῆς γυφτουριάς εἶναι τὰ λόγια τοῦ Ἰψενικοῦ Μπράντ: *Γιὰ μᾶς ὁ δημόσιος δρόμος, ὁ κάβος, τὰ δάση, τὰ βράχια. Εἴμασθε λαὸς ἀπὸ τυχιδιώχτες ποὺ ὄλο περπατεῖ...*¹ Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης προδιατίθεται γιὰ τὴν ἀναρχὴ καὶ ἀσταμάτητὴ πορεία τῆς φυλῆς, στὴ δημοσιὰ, στὰ δάση, στοὺς κάβους. Ὅσο κι ἂν ὁ Ποιητὴς μᾶς προειδοποιεῖ πῶς «τὰ ρητὰ ποὺ ἐπιγράφονται στὸ μέτωπο τοῦ κάθε λόγου... δὲν ἔχουν πάντα καὶ στενὴ καὶ μεγάλη συγγένεια μὲ τὰ ποιήματα ποὺ στολίζουν», μᾶς ἀφίνει ὡστόσο νὰ προγευθοῦμε κάτι ἀπὸ τὴν ἀψυχὰ ζωὴ τῆς γύφτικης φυλῆς.¹ Μὰ ἔρχεται ἀμέσως ὁ στίχος ἀπὸ τὸ σέρβικο τραγούδι— *γύφτισσα τότε βύζαξε, γιὰ τοῦτο ἔχει φτερά*— γιὰ νὰ ὑψώσῃ τὸν Γύφτο στὴ συνείδησή μας. Ἐχει φτερά... Κάτι μᾶς προειδεάζει πῶς ὁ Γύφτος δὲν εἶναι μονάχα ὁ γύφτος, εἶναι συνάμα ὁ Ποιητὴς. Ὁ Πρῶτος Λόγος ἀρχίζει μὲ πέντε στίχους ποὺ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σὰν ὑπόβαθρο ὁλόκληρου τοῦ ποιήματος:

Τ' ἀξειδιάλυτα σκοτάδια
τὰ χαράζει μιὰ λιγνὴ λευκότη
νυχτοφέρνοντας κι αὐτὴ
καὶ εἶτανε τοῦ νοῦ μου ἡ πρώτη
χαραυγὴ.

Ἡ ἀλληγορία τῶν πέντε τούτων στίχων εἶναι κατάδηλη. Ὁ Γύφτος δὲν ἔχει ἀκόμη ἐμφανισθῆ. Εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε πῶς μιλεῖ ὁ Ποιητὴς. Ἄλλ' ὁ Ποιητὴς φορεῖ τὸ προσωπεῖο τοῦ Γύφτου. Τὴ σύμπτωση δὲν μᾶς τὴν ἐπιβάλλει μόνον ὁ Πρόλογος. Γιατὶ τὸν Πρόλογο, στὸ κάτω κάτω, μποροῦμε νὰ τὸν παραμερίσουμε. Τὰ ποιήματα εἶναι αὐτοδύναμες παρουσίες· τὰ σχόλια ποὺ μπορεῖ νὰ τὰ συνοδεύουν

1. Γράφει στὸν Πρόλόγο του: «Καὶ κάποτε διαβάζοντας τὸ Μπράντ τοῦ Ἰψεν, ξάνοιξα γοργὸ τὸ πέρασμα τῆς πάντα διαβατάρικης φυλῆς κι' ἀνατριχιάζοντας ἀκουσα ἕνα βόγγο σὰ νὰ εἶταν τὸ τραγούδι τῆς...»

μοιάζουν κάποτε ἀχρείαστα δεκανίκια γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔχει γερὰ καὶ τὰ δυὸ τοῦ πόδια. Τὴν ταύτιση Ποιητῆ - Γύφτου μᾶς τὴν ἐπιβάλλει τὸ ἴδιο τὸ προλογικὸ τοῦτο τραγούδι στὶς ὑστερινές του στροφές, δταν τὸ νόημα τῶν πρώτων αὐτῶν στίχων θὰ ξαναγυρίσῃ πρὸ πλατῦ, πλαταίνοντας μαζὺ τὴ συνείδηση τοῦ Γύφτου.

Στὸν 150 στίχο ὁ Ποιητὴς μᾶς περιγράφει τὴν πρώτη ἐμφάνιση τῶν Γύφτων¹ στὴ Θράκη, ἑκατὸ περίπου χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀλωση. Δέκατος τέταρτος αἰώνας. Ἐποχὴ ἀληθινὰ κοσμογονικὴ — ὄχι μόνον γιὰ τὴν Εὐρώπη ὅπου ἡ μεγάλη ἀναταραχὴ ἐντοπίσθηκε γεωγραφικὰ, ἀλλὰ γιὰ τὸν κόσμον ὁλόκληρο, γιὰτὶ τότε, σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ἀρχίζουν οἱ πρώτες ριπές τῆς Ἀναγέννησης. Στὰ ἴδια ἐκεῖνα χρόνια ἀρχίζει ἐπίσης δειλὰ νὰ ξεπροβάλλει, ἐπάνω ἀπὸ τὶς ἀναθυμιάσεις τῆς μαγείας, ἡ Ἐπι-

1. Ὁ Παλαμᾶς μιλεῖ στὸν Πρόλόγο του γιὰ τὴν ἀτσιγγάνικη γενιά, καὶ τόσο ἐκεῖ ὅπως καὶ στὸ τραγούδι του, γύφτος καὶ τσιγγάνος ἢ ἀτσιγγάνος θεωροῦνται ταυτόσημοι. Ὁ Παλαμᾶς, καθὼς μᾶς τὸ σημειώνει, πῆρε τὶς πληροφορίες του γιὰ τὴν καταγωγὴ, τὴ ζωὴ καὶ τὶς συνήθειες τῶν γύφτων ἀπὸ τὴν ἀξιολογώτατη στὸν καιρὸ τῆς ἐρευνα τοῦ γιατροῦ Α. Γ. Πασπάτη «Μελέτη περὶ τῶν Ἀτσιγγάνων καὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν» ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν «Πανδώρα», τόμ. Η', 1857 καὶ μετὰ 13 χρόνια τυπώθηκε συμπληρωμένη γαλλικὰ μὲ τὸν τίτλο «Études sur les Tchinghiens ou Bohémiens de l'Empire Ottoman» Constantinople 1870. Νεώτεροι ἐρευνητὲς—κ' ἔχω ὅπ' ὄψη μου τὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ κ. Κ. Η. Μπίρη, «Οἱ Γύφτοι» (1942)—διαχωρίζουν σαφέστατα τοὺς Γύφτους ἀπὸ τοὺς Τσιγγάνους καὶ τοὺς Ἀτσιγγάνους ποὺ συγχέονται σφαλῆρὰ μὲ τοὺς δευτέρους. «Ὁ Πασπάτης—γράφει ὁ Μπίρης, (αὐτ. σελ. 14)—ὅπως καὶ ὅσοι ἄλλοι τοὺς ἀναφέρουν σὲ συγγράμματά τους, τοὺς συγχέει μὲ ἄλλη φυλὴ, παρεῖσακτη ἐπίσης στὶς εὐρωπαϊκὲς χώρες, μὲ τοὺς Τσιγγάνους ἢ Ἀτσιγγάνους... Τὴν ἴδια πλάνη ἔχουν πάθει καὶ οἱ ξένοι συγγραφεῖς ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἴδιο θέμα, οἱ ὁποῖοι κυρίως παρέσυραν τὸν Πασπάτη...» Οἱ Γύφτοι, λοιπόν, κατὰ τὸν νεώτερον ἐρευνητὴ, ἀντίθετα μὲ τοὺς Τσιγγάνους ποὺ γυρίζουν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, μένουν στάσιμοι κ' ἔχουν μόνιμη κατοικίαν καὶ ζοῦν πάντα προσκολλημένοι στὰ κατοικημένα κέντρα. Θὰ ἤθελα, ἐκτείνοντας τὴν ὑπόσημειωσιν τούτη, ποὺ μπορεῖ νὰ φανῆ ἐντελῶς περιττὴ ἀφοῦ εἶναι πρόδηλο ὅτι ὁ Παλαμᾶς, ὀνομαζόντας τὸν ἥρωα τοῦ Γύφτου δὲν κάνει διάκριση μεταξὺ γύφτου καὶ τσιγγάνου, νὰ σημειώσω μερικὰ πορίσματα τοῦ κ. Κ. Η. Μπίρη γιὰ τὴν ψυχολογίαν τῶν τσιγγάνων, τόσο σύμφωνη μὲ τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἥρωα τοῦ Ποιητῆ, ἀλλ' ἀρκοῦμαι νὰ παραπέμψω στὴν ἐνδιαφέρουσα τούτη μελέτη καὶ ἰδιαίτερα στὶς σελίδες τῆς 17 καὶ ἐξ.

στήμη, καὶ στὰ ἴδια ἐκεῖνα χρόνια, πλησίαζε ὁ δραματικὸς θάνατος ἑνὸς τεράστιου κόσμου, τοῦ Βυζαντινοῦ, καὶ προετοιμάζονταν ἡ γέννα ἑνὸς ἄλλου, τοῦ Δυτικοῦ. Ἐποχὴ κρίσιμη καὶ γιὰ τὸ ἔθνος τὸ ἑλληνικόν, γιὰτὶ τότε ἔμελλαν νὰ ταφοῦν στὸν ἴδιο λάκκο ὁ Ναζωραῖος μαζὺ μὲ τὸν κόσμο τῶν Πλατῶνων γιὰ ν' ἀναστηθοῦν τὴν ἐπομένη τῆς ταφῆς ὁ πρῶτος στὰ ἑλληνικὰ χῶματα καὶ ὁ δεύτερος στὴ Δύση. Καμπὴ ἱστορικὴ γιὰ τὰ χρονικὰ τῆς φυλῆς. Ὁ Ποιητὴς δίνει νόημα συμβολικόν στὴν ἀποφασιστικὴ τούτη στιγμή. Παρουσιάζει τὴν Πόλη, μοιραῖο ἔπαθλο τῆς σύγκρουσης τῶν ἀντίμαχων κόσμων, τὴν Πόλη πού συμπύκνωνε τὰ σύμβολα τοῦ μεγάλου ἀγῶνα πού ἀρχίζε.

Καὶ εἶταν ὅπου κόσμοι ἀνίμαχοι
μὲ τὴν ἴδιαν ἐρωτόπαθη μανία
ν' ἀγκαλιάσουνε λαχτάριζαν
τὴν πανώρια Βοσπορίτισσα, τὴ μία...

Στὴν Πόλη βρῆκε σκέπη καὶ καταφυγὴ ὀλόκληρος ὁ ἑλληνισμός, σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις του, στὸ διάστημα τῆς μακρᾶς διαδρομῆς του· ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἐκεῖ ἐτάφη κ' ἐκεῖ ἀναστήθηκε κ' ἔζησε ζωὴ, ἔστω, παράμερη, ὅμως ἰκανὴ γιὰ νὰ διαγωνισθῆ καὶ νὰ γίνῃ σπóρος γιὰ μιὰ φύτρα καινούργια· ἐκεῖ βασίλευσε ὁ χριστιανισμός, μὲ βάρβαρη πολλὲς φορές ἀποκλειστικότητα, ἀλλὰ σὰν πίστη πού ἔμεινε ἰδανικὸ ἀδιασάλευτο στὰ τετρακόσια χρόνια τῆς δουλείας πού ἀκολούθησαν, ἐκεῖ ἡ Εὐρώπη ἔγινε Ἀνατολὴ καὶ ἡ Ἀνατολὴ Εὐρώπη σ' ἓνα χωνευτήρι συγγενειῶν καὶ ἀντιθέσεων, ἐκεῖ «ἀπὸ πάνω ἀπὸ τοὺς τροῦλους κι' ἀπὸ τὰ σαράγια» ταίριαζαν οἱ πόλοι τῶν Ἐθνῶν κ' ἔδιναν τὰ χέρια οἱ πολιτισμοὶ σ' ἓνα κράμα ἀξεδιάλυτο...

Καὶ εἶταν ὡς νὰ πλέκονταν
καὶ εἶταν ὡς νὰ λύγονταν
κάποιας μάϊσας μάγια...

Κάπου λέει ὁ Παλαμάς πὼς ὁ «Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου» εἶναι τὰ προπύλαια τῆς «Φλογέρας τοῦ Βασιληᾶ»¹. Νομίζω πὼς ὑπονοεῖ τὴν πρώτη συνειδητὴ ἐνατένιση — γιὰτὶ τὴν προσοχὴ του τὴ διαπιστώνουμε ἀπὸ τὴν πρώτη του συλλογὴ, στὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου» — πρὸς τὸν βυζαντινὸν κόσμο — καὶ λέω: συνειδητὴ, σκεπτόμενος ὅτι ὁ Ποιητὴς πρώτη φορά, μὲ τὸν «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου», προσπαθεῖ νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν ἀξία τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, νὰ ἀξιολογήσῃ τὴν προσφορά του στὸν παλαιότερο καὶ στὸν διάδοχόν του πολιτισμό, ν' ἀφομοιώσῃ τὰ στοιχεῖα πού ἔμπορουν ἀκόμη νὰ θεωρηθοῦν βιώσιμα καὶ νὰ χρησιμεύουν

1. «Πεζοὶ Δρόμοι», Α', σελ. 17'.

στὴ σύνθεση τοῦ νέου κόσμου, κι ὅλα τούτα μὲ τὴ συναισθηματικὴν ἐκείνη ροπή, ζωντανὸν κατάλοιπο τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ του πού δὲν πρόκειται ποτέ νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ ἀπόθεμα τῆς ψυχῆς του, πρὸς τὸ δράμα τῆς πρωτεύουσας τῶν Κωνσταντίνων. Ἀπὸ τὴν εὐαίσθητη τούτη χορδὴ τῆς λύρας του ἀναδίνονται ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ στίχοι πού τραγουδοῦν τὴ δόξα καὶ τὰ μεγαλεῖα τῆς Πόλης. Καὶ μιὰ περήφανη πνοὴ διογκώνει τοὺς στίχους αὐτοὺς πού τοὺς διαπερνᾷ συνάμα ἡ συγκρατημένη πικρία κάποιας μακρυνῆς, δραματικῆς νοσταλγίας:

Καὶ εἶτανε, ἡ πανώρια, δυὸ γιαλῶν
ἀφροκάμωτη νεράϊδα,
κ' εἶσουν Ἐσὺ, Πόλη, ὦ Πόλη!
Καὶ εἶτανε τῆς γῆς τὸ περιβόλι,
καὶ εἶταν ὅπου σὲ μιὰ δόξα
τῶν Ἐθνῶν ταίριαζαν οἱ πόλοι
καὶ εἶταν ὅπου ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου
Βάρβαροι εὐσκολοταίριαστοι
στὴ Ρωμαία τῶν Κωνσταντίνων
πολεμοῦσαν κάτω ἀπὸ τὸ λάβαρο
τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Ποιητὴς, ἀφοῦ σκηνογραφήσῃ τὸ δράμα τοῦ Γύφτου ἀντλώντας ἀπὸ τὰ δικά του τὰ δράματα, — κ' ἐδῶ μπορεῖ ὁ ἀναγνώστης νὰ δικαιώσῃ τὴ γνώμη πού διατυπώθηκε στὶς προεισαγωγικὲς σκέψεις ὅτι ὁ Ποιητὴς, μολονότι ταυτιζόμενος μὲ τὸν ἥρωά του, πολλὲς φορές κατεβάζει τὴν πλοσωπίδα τοῦ Γύφτου καὶ μᾶς ἀφίνει νὰ ἰδοῦμε τὴ γνώριμη μορφή του, μορφὴ μεγαλοϊδεάτη ποιητῆ, πού κανένας θυμὸς καὶ καμμιά ἀρὰ δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ μετατονίσουν τὸν ἦχο τῆς πατριδολατρίας ποίησής του — θυμᾶται τὸ μυθικὸ περιεχόμενο τοῦ ποιήματος καὶ μᾶς σκηνοθετεῖ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Γύφτου. Δὲν ἦτανε στρατοὶ πολεμοχάρων αὐτοκρατόρων, οὔτε σταυροφόροι καβαλλαρέοι, οὔτε ἀμιράδες μὲ τ' ἀράπικο καὶ τούρκικο λυγάρι, οὔτε ξανθοπρόσωποι κουρσάροι ἀπὸ βοριάδες ταυροσκυθικούς. Αὐτοὶ πού ἔρχονταν τώρα πρὸς τὴν Πόλη «εἶταν σὰν ἀπὸ μακρότατα καὶ σὰν ἀπὸ μερόνυχτα κι' ἀπὸ χρόνια πεζοδρόμοι». Τρεῖς στίχοι πού ὑποβάλλουν κάτι ἀπὸ τὴν αἰώνια ροὴ μιᾶς ζωῆς καμάτου, πορείας, πορείας ἀτέλειωτης, χωρὶς σταθερὸ τέρμα, χωρὶς σκοπὸ, χωρὶς ἐπιβουλή. Κἀτι τὸ χαῦνο, τὸ ράθυμο καὶ τὸ ἀποκτηνωτικόν. Καὶ τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα τῶν τριῶν στίχων τὸ προεκτείνουν οἱ ἄλλοι πού ἀκολουθοῦν γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὴν ἐντύπωση γιὰ τὸ λαὸ πού ἔσερνε τὰ βήματά του πρὸς τὴν Πόλη, ὄχι γιὰ νὰ κατακτήσῃ, ὄχι γιὰ νὰ φέρῃ κάποιαν ταραχὴ στὸ ρυθμὸ τῆς ζωῆς της, ἀλλὰ γιὰ νὰ μειχθῆ μαζὶ του σὰν ἓνα νωθρό, λασπερὸ ποτάμι πού πάει νὰ σμίξῃ ἡρεμα κι ἀνεπαίσθητα μὲ κάποιον ἐξί-

σου ράθυμο κι ἀρυτίδωτο ἀπὸ κυματισμὸ
ζῶης βαρτονέρι:

καὶ σὰ νάχασαν τὸ δρόμο τους
καὶ μαζί μ' αὐτὸ σὰ νάχασαν
λίγο λίγο καὶ τὴν ἔγνοια,
λίγο λίγο καὶ τὴ γνώμη,
κ' ὕστερα καὶ κάθε μνήμη,
κ' ὕστερα καὶ καθ' ἐλπίδα,
καὶ ποὺ δὲν κρατοῦσαν πίσω τους
καὶ ποὺ μήτε ξάνοιγαν ἐμπρὸς
μιὰ πατρίδα¹.

Ὁ Παλαμᾶς περιγράφει μὲ παραστα-
τικὴν εἰκονογράφηση, χωρὶς συμβολικὲς
μεταποιήσεις, τὸν ἀργοκίνητο συρφετὸ
τῆς γυφτουριάς. Εἰκόνες ἀπανωτὲς ὅπου
δὲν ξέρει κανεὶς τί νὰ πρωτοθαυμάσῃ: τὸ
πλούσιο χρῶμα, τὴν ἀκρίβεια τῶν χαρα-
κτηριστικῶν, τὴν παλμῶδη λεπτομέρεια,
τὴν πτυχή μιᾶς ζῶης ποὺ ἄλλοτε κρύβεται
κάτω ἀπὸ τὰ γτέφια, τὰ βούκινα καὶ τοὺς
ζουρνάδες κι ἄλλοτε ξεπροβάλλει ὀλόγυ-
μνη καὶ λάγνα «πίσω ἀπὸ τὸ πύκνωμα τῆς
βατουριάς», ἢ τὸν γοργοκίνητο ρυθμὸ, τὴ
μεστωμένη τεχνικὴ, τὸν κυματιστὸ ἢ τὸν
κοφτερὸ σὰ μαχαίρι στίχο, μ' ὄλα τὰ παι-
χνιδίσματα τῶν συλλαβῶν καὶ τ' ἀναπάν-
τεχα συνταιριάσματα τῆς ρίμας καὶ τὶς
ἑσωτερικὲς παρηγήσεις καὶ τὶς ἐπαναλη-
πτικὲς καὶ γιὰ τὸ λόγο τοῦτο ἐμφαντικὲς,
ὄχι μόνο γιὰ τὸ αἰσθητικὸ ἀλλὰ καὶ γιὰ
τὸ ἀμεσώτερο εἰκονογραφικὸ ἀποτέλεσμα,
συνηγήσεις.

Ὅταν ὁ Ποιητὴς συμπληρώσῃ τὴν ἐ-
πικὴ αὐτὴ περιγραφή, ἀπ' ὅπου λείπει κά-
θε ἀλληγορία ἢ κι ἂν ὑπάρχει κρύβεται
ἀπὸ τὴ ρεαλιστικώτατα εἰκονογραφικὴ ἀ-
κρίβεια τῆς γύφτικης πομπῆς, θὰ ξαναγυ-
ρίσῃ στὴν πικρὴν ἀναπόληση τῶν πρώτων
στίχων, ὅπου μᾶς ἀνάστησε τὸ δράμα τῆς
Πόλης τῶν κρίσιμων στιγμῶν:

Καὶ εἶταν οἱ καιροὶ ποὺ ἀτίναχτο
μέσα ἀστροπελέκι, κάτι
πρωταγρίκητο κι' ὡς τότε κι' ἀνιστόρητο,
ἀπ' τὴν Ἄσπρη Θάλασσα ὡς τὸ Δούναβη
καὶ ἴσα πέρα ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ Εὐφράτη
κρέμουνταν ἀπάνω ἀπὸ τὸν κόσμο,
κάψαλα καὶ στάχτη νὰ τὸν κάμη*

1. Ὁ Γέτρος Βλαστός, στὴν κριτικὴ του ποὺ δη-
μοσιεύθηκε στὸν «Νουμᾶ» (1907, ἀρ. 258) κι ἀναδημο-
σιεύθηκε στὴ Β' ἔκδοση τοῦ «Δωδεκάλογου», στὸ γέ-
λος, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀντίληψη πὼς «ὁ Γύφτος εἶ-
ναι ὁ νομοθέτης Δωδεκάλογος τῆς Ρωμαιοσύνης» καὶ
ταυτίζοντας τοὺς γύφτους μὲ τοὺς ρώμους, θεωρεῖ
πὼς οἱ στίχοι αὐτοὶ ἀναφέρονται στοὺς κατοίκους τῆς
Πόλης, ζωγραφίζοντας, καθὼς λέει, «τὸ κούρασμα καὶ
τὴ σαστισμάρα τους». Καὶ συνεχίζοντας ἀνάλυσι τοὺς
στίχους ποὺ περιγράφουν τὸν ἐρχομὸ τῶν γύφτων δι-
νώντας ἀνάλογη ἐρμηνεία. Οὔτε τὸ ποίημα μὰ οὔτε
κι ὁ Πρόλογος τοῦ Ποιητῆ ποὺ μᾶς διαφωτίζει, ἐπι-
τρέπουν μιὰ τέτοια παρανόηση. Ὁ Βλαστός τὴν ἀπο-
τολμᾶ, γιὰ νὰ δικαιώσῃ τὶς ἀριστοκρατικὲς ἀντιλή-
ψεις ποὺ ἐκθέτει στὸ ἐθνοϊστορικο-κοινωνιολογικὸ του
προοίμιο.

Καὶ λιγοθυμοῦσ' ἡ Ἄνατολή
κι' ἔτρεμε καὶ ἡ Δύση σὰν καλάμι.
Καὶ εἶταν οἱ καιροὶ ποὺ ἡ Πόλη
πόρνη σὲ μετάνοιες ξενυχτοῦσε
καὶ τὰ χέρια τῆς δεμένα τὰ κρατοῦσε,
καὶ καρτέραγ' ἕνα μακελάρη.

Καὶ καρτέραγε τὸν Τοῦρκο νὰ τὴν πάρη.

Ἡ βαρειά καὶ γεμάτη πεπρωμένα ἀνα-
μονὴ μαζί μὲ τὴν ὑποβολὴ τοῦ πρωταγρί-
κητου καὶ τοῦ ἀνιστόρητου κακοῦ καὶ συ-
νάμα ἢ ἀνημποριά, ὁ ἐκφυλισμὸς τοῦ δυ-
ναμικοῦ τῆς φυλῆς, ἡ ἠθικὴ ἔκπτωση τῶν
χαρακτηρίων, ἡ μοιρολατρικὴ ἀγκούσα, ὁ
λήθαργος τῆς συνείδησης, ἡ νάρκη τῆς
παλιᾶς ἀλκῆς καὶ ἡ ἀνατριχίλα ἢ κοσμο-
γονικὴ καὶ τῶν πολιτισμῶν τὸ σάλεμα μᾶς
περιγράφονται λιτά, ὁμως, μ' ὄλη τὴ λιτό-
τητά τους, ὄχι λιγώτερο ἐπιβλητικὰ μέσα
σὲ τούτους τοὺς στίχους. Καὶ σ' ἐκείνους
ποὺ ἀκολουθοῦν περιγράφεται ἡ δεισιδαι-
μονικὴ παραζάλη μέσα στὰ τέρατα καὶ τὰ
σημεῖα, καὶ ἡ θρησκοληψία ἢ καλογερικὴ
καὶ ἡ ἀνεργὴ προσμονὴ χωρὶς τὴν ἐλπίδα
κὰν τοῦ σωσοῦ. Τὰ πάντα σφραγίζονται
ἀπὸ τούτῃ τὴν ψυχικὴ νοσηρότητα ποὺ
προδικάζει τὸ βαρὺ περπάτημα τῆς ἀνέ-
σπλαχνης Μοίρας.

Μέσα σὲ τούτῃ τὴ στιγμὴ τῆς ἀγιά-
τρευτης ἀπόγνωσης — νὰ ἤθελε ἄραγε ὁ
Ποιητὴς νὰ σύρῃ τὴν παράλληλο ἀπὸ τὰ
χρόνια ἐκεῖνα τῆς ἀνεργῆς κατάθλιψης
ὡς τὰ χρόνια τὰ δικά του, τ' ἀνανθα χρό-
νια τοῦ ξεπεσμοῦ; — θὰ κάμη τὴν παρου-
σία του ὁ Γύφτος. Ὁ Ποιητὴς θὰ πῆ
ἐ γ ῶ!

Κ' ἐγὼ μέσα στὸ τρικύμισμα
καὶ στὴ χλαλοῆ τοῦ κόσμου,
ἄμαθος ἀπὸ πατέρα
κι' ἄγνωρος ἀπὸ μητέρα
κι' ἀπὸ κάθε χὰδιο ἀσκλάβωτος,
ἔστεκα σὰν κορφοβλάσταρο
δέντρου ἀκλάδευτου κι' ἀγέραστου,
κι' ἄκαρπου βαρίσκιωτου δεντροῦ.
Καβαλλάρης γυμνοπόδαρος
μαύρης μούλας πεισματάρης,
μόνος, μάντευα τὸ εἶναι μου...

Ἐφτασε μέσα στὴν τρικυμία καὶ τὸν
παραδαρμό, χωρὶς νὰ τὸν ἔχει μολέψει
καμμιά τρυφερότητα, μὲ τὴν ἀδυσώπητη
σκληράδα τῶν ἀνθρώπων ποὺ μποροῦν νὰ
δρασκελίσουν τὴ γῆ χωρὶς νὰ λυγίσουν
ἀπὸ τὴ νοσταλγία, ἢ νὰ δεσμευθοῦν ἀπὸ
τὴν τροχιά τῆς περασμένης ζῶης τους ποὺ
εἶναι φορτωμένη ἀπὸ αἰσθήματα — συμ-
πάθειες, μίση, ἀγαθοσύνες, κακίες — ἀ-
σκλάβωτος ἀπὸ τὴ γονικὴ στοργή, κορφο-
βλάσταρο ποὺ τὸ θωπεύουν μονάχα οἱ
ψηλοὶ ἄνεμοι, χωρὶς καμμιάν ἔγνοια γιὰ
τὸν καρπὸ (κ' ἐδῶ ὁ καρπὸς συμβολίζει
κατὰ κάποιον τρόπο καὶ τὰ ἔργα τῆς κοι-

νωνικῆς ὠφέλειας ὅπως θὰ ἴδουµε στὸν «Δουλευτὴ» ὅπου ὁ Γύφτος αὐτοχαρακτηρίζεται σὰν ἄκαρπο δεντρί), γιατί καρπὸς δὲν ὑπάρχει στὴ δεντρογενιά του, ἀδούλωτος ἀπὸ κάθε πρόληψη, καβαλλώντας τὴν πεισματάρια μαύρη μοῖρα του, — ἡ μούλα, καθὼς τὸ ἐξηγεῖ ὁ Ποιητὴς στοὺς στίχους ποὺ ἀκολουθοῦν, συμβολίζει τὴ μοῖρα, μοῖρα χωρὶς γονὴ καὶ τούτη, ὅπως ἡ μούλα γιατί εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ὁ μαῦρος ἴσκιος — δαμάζοντας τὸ ριζικό του, ὅπως εἶναι ἱκανοὶ νὰ τὸ δαμάσουν ὅλοι οἱ δυνατοὶ κ' οἱ ἀσκλάβωτοι.¹ Ἡ μοῖρα του εἶναι δυνατὴ ἀπὸ βούληση, ἀπὸ ἔφεση ἐνέργειας, γιατί τέτοιος εἶναι ὁ Γύφτος. Ἐδῶ ἡ μοῖρα μπορεῖ νὰ νοηθῆ ἀδιάσπαστη μὲ τὸ πρόσωπο ποὺ τοῦ γίνεται ἴσκιος. Ἡ ἐννοια τῆς εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Γύφτου· ἀπὸ τοῦτον παίρνει καὶ τὴ δική της τήν, ἔστω, ἀσύλληπτη ἀλλὰ συγχωνευμένη μὲ τὸ ἄτομο ποὺ παρακολουθεῖ, ὑποστατικότητα. Τὴν ἰδέα τούτη ἐκφράζει ὁ Ποιητὴς στοὺς στίχους ποὺ ἀκολουθοῦν, δείχνοντας συνάμα καὶ τὸν ἀπόλυτο ταυτισμὸ του μὲ τὴ Μοῖρα.

Κι' ἂν κεντήσω σε νὰ κατεβῆς
ἴσα πρὸς τὰ τάρταρα τῆς γῆς
πρὸς τὰ τάρταρα τὸ δρόμο σου θὰ πάρης
καὶ τὸ βῆμα σου νὰ τρέμη δὲ θὰ νοιώθω·
κι' ἂν τρελὸ ξυπνήσω ἐντὸς μου πόθο

1. Ἐδῶ θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω μιὰν ἀντίφαση ποὺ διαπιστώνω στὴν ἀνάλυση τοῦ «Δωδεκάλογου» ἀπὸ τὸν Συκουτρή. Γράφει (ἴδ. ο.π. σελ. 473): «Μεικτὴ (μισερὴ θὰ ἔλεγα) εἶναι ἡ φύσις καὶ ἡ μοῖρα τοῦ ἥρωος — ὅπως καὶ ἡ προέλευσις τῆς μούλας. Ὁ ποιητὴς χρησιμοποιοῖ καὶ ἐδῶ κατὰ τρόπον ἀξιοθαύμαστον τὴν ἀμεσον παρατήρησιν ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Γύφτου, διὰ ἐκφράση παραστατικῶς ἕνα βαθύτερον συμβολισμόν. Ἡρωικὴ καὶ ἀρχοντικὴ δὲν εἶναι ἡ φύσις τοῦ Γύφτου, κυβερνήτης λαῶν καὶ τῆς π ρ ἄ ξ ε ω ς δ η μ ι ο υ ρ γ ῆ ς δὲν προβάλλει· σ τ ε ἰ ρ ο ς ε ἴ ν α ι ε ἴ ς ἔ ρ γ α, ὅπως ἡ μούλα του...» (Ἰσογραμμίζω ἐγώ). Ὡστόσο στὴ σελ. 474, ἡ στεριότης αὐτὴ ἀναιρεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἐρμηνευτὴ ὅταν γράφει: «Μέσα του αἰσθάνεται πῶς κλείνει πλοῦτον ἀνεξάντλητον ἐσωτερικῆς ζωῆς, ὥστε νὰ δ η μ ι ο υ ρ γ ῆ ς, χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος, μὲ τὸ δνεῖρον καὶ μὲ τὸν στοχασμόν, μὲ τὰ πάθη καὶ τοὺς πόθους του, ἕνα κόσμον ὠραιότητος καὶ μεγαλείου...». Μπορεῖ νὰ προβληθῆ ἡ ἀντίρρηση πῶς ὁ κόσμος αὐτὸς τοῦ δνεῖρου καὶ τοῦ στοχασμοῦ εἶναι κόσμος μεταφυσικός καὶ ὄχι π ρ ἄ ξ η ἐμπειρικὰ τεκμηριωμένη. Ὁμῶς ἡ ἀντίρρηση δὲν εὐσταθεῖ. Γιατί ὁ Γύφτος, ἀνεξάρτητα κι ἀπὸ τὴ βεβαίωση τοῦ Ποιητῆ—«ὁ ἥρωάς μου χαλαστὴς καὶ πλάστης μὲ τὴν ἀράδα» (Πρόλογος σελ. 17)— περνᾷ ἀπὸ διαδοχικὰς π ρ ἄ ξ ε ι ς, ἐ ν ἔ ρ γ ε ι ε ς, ἀσχέτως ἂν οἱ πράξεις καὶ οἱ ἐνέργειες αὐτὲς δὲν τὸν ἱκανοποιοῦν ψυχικά, δὲν γίνονται συνθετικὴ πρᾶξις τῆς ζωῆς του, δὲν ὀδηγοῦν στὴν τελείωση τοῦ δραματισμοῦ του. Ὁ Γύφτος ζητεῖ ν' ἀνέβῃ ὅλο καὶ ψηλότερα· θέλει νὰ πραγματώσῃ τὴ συνείδηση τοῦ πλατύτερου δραματισμοῦ του μὲ μιὰ ἰδεολογικὴ κλιμάκωση ποὺ μοιραία, γιὰ νὰ δικαιώσῃ τοὺς σταθμούς της, θὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς δημιουργίας, τῶν π ρ ἄ ξ ε ω ν. Ὁ Γύφτος δὲν εἶναι σ τ ε ἰ ρ ο ς ε ἴ ς ἔ ρ γ α. Ἀντίθετα· εἶναι πλοῦσιος, πλουσιώτατος εἰς ἔργα (βλέπε καὶ «Δουλευτὴ») ἀλλὰ τὰ ἔργα τούτα εἶναι ἀχρηστα γιὰ τὴ σύνθεση, γιατί εἶναι μόνον οἱ ἀναβαθμοί, δὲν εἶναι τὸ τέρμα τῆς συνειδητῆς ἀνόδου. Ὁ Γύφτος εἶναι ὁ ἀνικανοποίητος ἥρωας τῆς ἐνέργειας, ὄχι τῆς ἀδράνειας.

γιὰ ταξίδι οὐρανοπόρο
πρὸς τ' ἀστέρια θὰ ὑψώθῃ μ' ἐσένα πάλι,
κ' ἡ γερὴ περπατησιὰ σου θὰ μοῦ γίνῃ
πέταμα στὰ ὕψη ἐκείνη,
καὶ θὰ ἴδῃ σε σὰν τὸ φτεροφόρο
τ' ἄλογο τοῦ μάγου καὶ τοῦ κράλη,
μαύρη ἀντάρτισσα κι' ἀλύγιστη
μούλα πεισματάρια στεῖρα.
Σὺ κ' ἐγὼ τὰ δυό, μιὰ Μοῖρα.

Ὁ Γύφτος εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς μοῖρας του, εἶναι ὁ καβαλλάρης της, ὁ δαμαστής της. Αὐτὴ κ' ἐκεῖνος, τὰ δυό, κάνουν ἕνα. Δὲν εἶναι ἡ μοῖρα ὀδηγὸς καὶ κυρίαρχος του. Γι' αὐτὸ— μόνον γι' αὐτὸ, κ' ἐπειδὴ ἡ μούλα εἶναι τὸ ταιριαστὸ σύμβολο — ἡ μοῖρα μπορεῖ νὰ νοηθῆ πεισματάρια κι' ἀτίθασση, ἀλλὰ μ' ὅλον τοῦτο στεῖρα. Μόνη της ἡ μοῖρα δὲ μποροῦσε νὰ δημιουργήσῃ ἔργα γιατί τότε ὁ Γύφτος θὰ ἦταν ὁ δοῦλος της καὶ τὸ παιχνιδάκι τῆς βουλῆς της. Καὶ γιὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸ λόγο ὁ Γύφτος αἰσθάνεται νὰ εἶναι ὁ ξεχωριστὸς ἀνάμεσα στὴ φυλὴ του. Κυβερνᾷ τὴ μοῖρα του, ὅπως ὅλοι οἱ δυνατοί, ὅπως ὅλοι οἱ δημιουργοί. Καὶ ἡ δύναμη τούτη ποὺ τὸν ὑψώνει σὲ κυβερνήτη τοῦ ριζικοῦ του, δημιουργεῖ ὄχι μόνον μιὰ συμβολικὴ ἀναίρεση τῆς μοιρολατρικῆς ἀνημπορίας τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου ποὺ περίμενε ἀνεργος, μὲ τὰ χέρια δεμένα, τὸν μακελλάρη, ἀλλὰ κ' ἕνα ἠθικὸ ὁμόζυγο ποὺ προικίζει τὸν ἥρωα τοῦ «Δωδεκάλογου» μ' ὅλες ἐκεῖνες τίς ἀρετὲς ποὺ εἴτε ἐνδεικτικὰ ἀπουσιάζουν εἴτε ὑπονοητικὰ προϋποθέτονται.

Κι' ὁ Γύφτος κατόπιν θὰ στραφῆ στὸ λαὸ του καὶ θὰ τραγουδήσῃ τὴν ἀνυπόταχτη στὴ συνήθεια, τὴν ἀταίριαστη μ' ὅλα τὰ ταιριασμένα φύση τῆς ράτσας αὐτῆς ποὺ «μὲ τῆς στεριᾶς τὰ τρεχαντήρια», τ' ἀδάμαστα μουλάρια ταξιδεύει πάντα στὸν ὠκεανὸ τῆς γῆς.

Ὁ Γύφτος ποὺ σιγὰ σιγὰ παίρνει συνείδηση τῆς ἀτομικότητάς του — στὴν ἀρχή, μὲ τὸ πρωτοφανέρωμά του εἶπε: ἐγὼ τῶρα αὐτὸ τὸ «ἐγὼ» ὑψώνεται αὐτοσυνείδητο καὶ ξεχωρίζει μέσ' ἀπὸ τοὺς ξεχωριστοὺς—δὲν ἔχει γιὰ σκέπη οὔτε τὸ τσαντήρι τῆς γυφτουριάς. Μονάκριβη σκεπὴ του ὁ οὐρανός. Κάτι ποὺ ὑποβάλλει τὴν ἀπόλυτη λύτρωση ἀπὸ τὰ γήινα, τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία, τὴν ἀκέρεια, αὐτοδύναμη καὶ πανθεϊστικὴν ἔνωση μὲ ὅ,τι ἀχανές καὶ ἀμέτρητο. Γιατί ὅ,τι εἶναι μορφοποιημένο καὶ περιγεγραμμένο προϋποθέτει τὴν ἔλλογη φροντίδα τῆς προσαρμογῆς. Ὁ Γύφτος θέλει αὐτὴ τὴν τέλεια ἀπογύμνωση ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φροντίδα, ἀπὸ τὴ μέριμνα τοῦ καιροῦ, ὅσο κι ἂν ἡ μέριμνα τούτη μέσα στὸ λαὸ τῶν γύφτων εἶναι στὴν ἄκραν ἀπλότητά της, γιὰ νὰ γνωρίσῃ, πανελεύθερος, τὴν οὐσία τῆς ἐλευθερίας του καὶ συνάμα τὴν οὐσία τοῦ ἑαυτοῦ του. Θέ-

λει μιὰ μέρα νὰ ξυπνήσῃ καὶ νὰ «ἰδῇ τὴν ὄψῃ τῆς αὐγῆς μεθεῖαν ἀφροντισιά»:

καὶ νὰ τρανοχαιρηθῶ
καλοκαίρια μεσημέρια,
ζιζηκας τραγουδιστής.

Νοιώθει πὼς εἶναι ἀπάνω ἀπὸ τὸ «τρι-
κόμισμα καὶ τὴ χλαλοῇ τοῦ κόσμου». Κά-
τι τὸν εἶχε ἀρπάξει, κάτι ἀσύλληπτο κι ἀ-
γνώριστο καὶ τὸν ξεχώρισε. Νοιώθει πὼς
αὐτὸ τὸ ξεχώρισμα ἦταν ἀναγκαῖο γιὰ τὴν
κατεργασία τῆς ψυχῆς του, ὅμως ὅ,τι αἰ-
σθάνεται δὲν τὸ ἔχει συνειδητοποιήσει. Τὸ
αἶσθημα δὲν μετουσιώθηκε σὲ σκέψη. Ζῆ,
ἀκόμη, μέσα στὰ σύννεφα ἐνὸς ἀξύπνητου
χρυσόνειρου. Τὸ ὑποσυνειδητό του ποὺ εἶ-
ναι ἀκόμη χαμένο μέσα στὰ ἄδυτα τοῦ
ἐγὼ του, δὲν ἔφτασε στὴν ἐπιφάνεια γιὰ
νὰ γίνῃ συνείδηση. Γνωρίζει πὼς ἡ αὐτε-
πίγνωση εἶναι κλήρα μονάχα δική του—
μὰς τὸ εἶπε ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους:

μόνος, μάντευα τὸ εἶναι μου
(μὴτε ποὺ ἄλλος θὰ τὸ μάντευε κανεῖς)...

Κι αὐτὸ τὸ εἶναι τὸ τύλιγε ἕνα «φόρεμα
ποὺ τὸ εἶχαν πλέξει ἀπὸ τὶς δροσοσταλί-
δες τοῦ ροδόφυλλου τὰ χέρια μιᾶς Αὐγῆς».

Κ' ἔτσι στὰ πανάλαφρα,
στὰ πανύψηλα ἔτσι ἐγὼ εἶμουν
μέσα στοὺς ξεχωριστοὺς
ὁ ξεχωριστὸς ἐγὼ εἶμουν,¹
ὅλα μέσα μου τὰ νιάτα
κι ὅλα τὰ γεράματα
καὶ τοὺς σπόρους καὶ τὶς μητρες
κλειδώντας ἀξεχώριστα !

Ὁ Γύφτος ὑψωμένος σ' ἐποπτικὴ σκο-
πιά, ἀτενίζοντας τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλ-
λον, διαισθανόμενος πὼς ἐνσαρκώνει ὅλη
τὴν παλιά ζωὴ καὶ ὅλη τὴ νεώτερη, κλειδών-
τας μέσα στὴν ψυχὴ του ἀξεχώριστα καὶ
τὸ σπῆρο καὶ τὴν πολλαπλὴ δημιουργία—
καὶ τοὺς σπόρους καὶ τὶς μητρες— ἀνίκα-
νος ὅμως νὰ συλλάβῃ τὴν οὐσία τῆς νέας
σύνθεσης γιατί δὲν ἔχει συνειδητοποιήσει
τὴ μορφή τοῦ μέλλοντος, θαμποβλέπει μό-
νο τὸ σκυθρωπὸ πρόσωπο τοῦ Χρέους. Γιατί
ἡ αἴσθησις τῆς ὑπεροχῆς του—μέσα στοὺς
ξεχωριστοὺς, ὁ ξεχωριστὸς ἐγὼ εἶμουν—
θὰ ἦταν αὐτάρεσκο ναρκίσευμα ἂν δὲν
εἶχε κάποια ἰδεατὴ προέκτασις: τὴν οἰ-
κοδόμησις...

* * *

II. Τὴν οικοδόμησις; Τὴν προβάλλει ὁ
ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΛΟΓΟΣ. Γιατί στὸ Λόγο τοῦτο ὁ
Γύφτος γίνεται Δουλευτής. Ὅμως κάτι μᾶς
ὑπαινίττονται τὰ ρητὰ ποὺ τὸν συνοδεύουν
—τὸ ἕνα ἀπὸ τὸν «Λάρα» τοῦ Byron τὸ

1. Παράβαλε τοὺς ἴδιους στίχους στὶς «Ἀλυσί-
δες»,—κύρωσις τῆς ἴδιας αὐτεπίγνωσης.

ἄλλο ἀπὸ τὸ «Journal Intime» τοῦ Amiel. Ἰ-
δίως τὸ δεύτερο: «Τὰ πραγματικὰ μ' ἀη-
διάζουν, καὶ τὰ ἰδανικὰ δὲν τὰ βρίσκω».
Ἄλλὰ προτοῦ δοθῇ στὴν πράξι, ὁ Γύφτος
θὰ ἀνερευνήσῃ τὴν ψυχὴ του. «Θέλει νὰ
κάμῃ ἕναν ἀπολογισμὸ τῶν δυνατοτήτων
τῆς. Τὰ ἐνστιχτα ποὺ κρύβονται μέσα τῆς
σάν σὲ βαθὺ πηγᾶδι θέλει νὰ τὰ φέρῃ στὴν
ἐπιφάνεια, νὰ τὰ ψηλαφήσῃ ἂν μπορεῖ· ὁ
Γύφτος θέλει νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτὸ του.
Εἶναι ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς αὐτογνωσίας.
Τώρα θὰ παραμερίσῃ τὸ αἶσθημα καὶ θὰ
βάλλῃ τὸ νοῦ, τὴ Σκέψη, νὰ ρωτήσῃ. Καὶ οἱ
πρῶτοι στίχοι τοῦ «Δουλευτῆ» εἶναι μιὰ
«ὁμολογία ψυχῆς», εἶναι μιὰ φωνὴ τῆς Συ-
νειδήσεως ποὺ τὴν ξυπνᾷ ὁ πόθος τῆς ἐνέρ-
γειας, τῆς Πράξεως. Καὶ ἡ φωνή, σάν νά-
φτανε ἀπὸ μακριά, ξένη σ' ἐκεῖνον, γιατί
πρῶτη φορὰ ἀνέβαινε ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς
ψυχῆς—ἄλλη φορὰ ὁ Γύφτος δὲν τὴν εἶχε
κράξει τιμητὴ τῆς ζωῆς του— θὰ μιλήσῃ
καὶ θὰ γίνῃ κριτῆς του.

Ναί, εἶσαι ὁ μόνος, ὁ ξεχωριστὸς κι ὁ
νοῦς σου, χρυσαητὸς, σὲ φέρνει μὲ τὰ φτε-
ρὰ τοῦ οὐνοῦ ἐκεῖ ποὺ ὁ ἥλιος παίζει μὲ
τὰ σύννεφα. Γιατί ἡ ζωὴ σου μὲ τὶς ἔ-
γνοιες τῆς δὲν εἶναι σάν μιὰ ἡλιαχτίδα
ποὺ πλάθει ἀνάνερους κόσμους. Ὅμως ὅλα
τοῦτα εἶναι ὠραῖες χίμαιρες, παιγνίδια καὶ
πετάγματα. Μ' ἂν ζητᾷς τὴν Πράξι, ἡ πρά-
ξι δὲν εἶναι ἀσύδοτο παιγνίδισμα. Χρειά-
ζεται πειθαρχία, συνταίριασμα μὲ ἄλλες
δυνάμεις, ὑποταγή. Χρειάζεται, μ' ἄλλα λό-
για, τὸ ἀπειθάρχητο ἐγὼ σου νὰ γίνῃ κυ-
βερνημένο καὶ πειθαρχημένο ἐμεῖς. Τὸ ἄτο-
μο νὰ ὑποταχθῇ στὸ σύνολο. Ἐχεις τὴ δύ-
ναμη νὰ ἐξουσιάσῃς τὸ θυμὸ σου, τὴ βου-
λή σου, τὴν ψυχὴ σου;

Σβύσε κάθε σου ξεχώρισμα,
ρίχ' το δαχτυλίδι σου ἀρραβῶνα
μέσα στὸ κανάλι τοῦ λαοῦ·
ἕνας γίνε ἀπὸ τοὺς στόλους τοὺς ἀμέτρητους
τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ συντροφικοῦ.

Μὴν εἶσαι ὁ ἕνας, γίνου οἱ πολλοί. Καὶ
μὴ φοβηθῆς τὴν κοινὴν πράξι. Δὲν εἶναι ἐ-
ξευτελισμὸς, δὲν εἶναι ἀφανισμὸς τῆς ἀτο-
μικότητος. Μέσα στὸ συντροφικὸ, τὸ ὁμα-
δικὸ ἔργο, τελειοῦται ὁ σκοπὸς τοῦ ἀτό-
μου, γιατί τὸ ἄτομο δὲ γεννήθηκε γιὰ νὰ
εἶναι μόνον. Τὸ ἄτομο εἶναι στὰ ἄτομα. Θέ-
λεις νὰ τὸ ξεχωρίσῃς; Θὰ τὸ σκοτώσῃς.
Τὸ ἄτομο χωρὶς τὰ ἄτομα χάνει τὴν ὑ-
πόστασίν του. Γίνεται μιὰ ἀφηρημένη μο-
νάδα χωρὶς δικαίωσις. Λέμε ἐγὼ ὅταν εἶ-
μαστε πολλοί. Ἄλοιως τὸ «ἐγὼ» θὰ ἔπαυε
νὰ ἔχει νόημα.

Γρίκησε τί λέει τὸ δέντρο
ποὺ τὸ κόψαν καὶ τὸ κάμανε καράβι:
φωτιές τὸ νέο κορμί μου δλάσβυστη
ἢ παντοτεινὴ ψυχὴ μου ἀνάβει».

Τὸ ἄτομο δταν γίνῃ ἐμεῖς δείχνει τί ἄ-

ξίζει σάν ἄτομο. Ἡ φωνή ἀπὸ τὸ πηγάδι, ἡ φωνή τῆς ψυχῆς τοῦ Γύφτου τοῦ διδάσκει τὸν ὀμαδισμό, τὴν κοινωνικότητα. Τοῦ διδάσκει ἀκόμη τὴ μεγάλη δόξα τοῦ ἀτόμου μέσα στὴ συντροφικὴ ἐνέργεια. Καὶ τοῦ φέρνει ἕνα σωρὸ πειστικὰ παραδείγματα. Μὰ κ' ἕνα κρίσιμο παράδειγμα: τὴν Τέχνη. Καὶ ἡ Τέχνη ἀκόμα δὲν ξεπέφτει— (ξεπέφτει; μᾶλλον ὑψώνεται γιατί γίνεται εἶδωλο καὶ τὸ προσκυνᾷ ὁ λαός) — καὶ ἡ τέχνη, ὅταν ἐργάζεται κάτω ἀπὸ μιὰ κοινωνικὴ ἐπιταγή, γιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ ὀρισμένους σκοπούς,¹ διατηρεῖ ἀμόλευτη τὴν ψυχὴ τοῦ τεχνίτη, δείχνει ἀκόμα λαμπρότερο τὸ φῶς ποὺ τινάζεται ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ συνείδηση:

Κι' ὁ τεχνίτης ποὺ δετὸ κρατᾷ τὸ χέρι του
καὶ τὴ φαντασία του δετὴ,
ὅταν τοῦ θεοῦ σκαλίζει τὸ εἶδωλο
μὲ τοῦ ἱερέα τὴν προσταγή,
τὸ σπαργανωμένο, τὸ ἴδιο πάντοτε,
βρίσκει τόπο ν' ἀπιθώσῃ κάπου ἀπάνω του
κάποιον ἔρωτα ἀπὸ μέσ' ἀπὸ τὴν καρδιά του
πρὸς τὸ εἶδωλο ποὺ πέφτοντας μπροστά του
ἔτσι τὸ ποθεῖς, λαέ,
κ' ἔτσι, λαέ, τὸ προσκυνᾷς.

Κι ὁ Γύφτος θὰ δοκιμάσῃ τὴν πρώτη πράξη στὴ ζωὴ του. Ἐγίνε — ἡ συνήθεια τῆς ράτσας τὸ θέλει — χαλκιᾶς. Μ' ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ἐκδηλώνεται ἡ ἀσυμφωνία τῆς ψυχῆς τοῦ Γύφτου μὲ τὰ ἔργα τῆς πρακτικῆς κοινωνικῆς ἐνέργειας. Αὐτὸς εἶν' ἐλεύθερος, πιὸ ἐλεύθερος κι ἀπὸ τὸ τριγύρισμα τοῦ φτεροῦ κι ὡστόσο πιάνει νὰ σφυροκοπήσῃ τὶς καδένες καὶ τὰ σίδερα τοῦ κακοῦ. Καὶ τὰ καρφιά τοῦ σταυρωμοῦ γιὰ τὸν προφήτη, καὶ τοῦ γάμου τὸ κρεββάτι, αὐτὸς ποὺ ἔχει τὴ χλόη γιὰ κλινάρι τῆς ἐλεύθερης ἀγάπης, καὶ τὸ δρεπάκι ποὺ θερρίζει τὸ σιτάρι, καὶ τὰ κοντάρια καὶ τὰ σκουτάρια καὶ τὰ σπαθιά — τὰ σύνεργα τοῦ θανάτου, καὶ θέλει νὰ σφυροκοπήσῃ ἀκόμα τ' ἀσύντριφτα κλειδιά ποὺ θ' ἀσφαλίσουν τ' ἀγαθὰ τοῦ σφιχτοχέρη. Ὅμως μαζί μ' αὐτὰ θέλει νὰ φτειάξῃ καὶ τὰ λιγερόφωνα κουδούνια ποὺ θ' ἀντιλαλήσουν πέρα στὰ φαράγγια τὸ φαιδρὸ τους ἦχο καὶ τὴν καμπάνα ποὺ θ' ἀπλώνει «στῆς ψυχῆς τὸν ὠκεανὸ ἕνα σάλεμα ἱερό». «Μὰ τοῦ κάκου! μὰ τοῦ κάκου!» Ὁ Γύφτος εἶναι ὁ δουλευτῆς χαλκιᾶς ποὺ ἄλλα θέλησε καὶ ποὺ ἄλλα κατορθώνει. Πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ἐδῶ ὁ Συκουτρῆς: «Ἡ ψυχὴ του δὲν ἔμπορεῖ νὰ συμβιβασθῇ

πρὸς τὸ πρακτικὸν καὶ τὸ κοινωνικόν. Κυρίαρχος δὲν κατορθώνει νὰ γίνῃ καὶ ἐξουσιαστῆς τῆς βουλῆς του». ¹ Γιατί ὁ χαλκιᾶς, παρ' ὅτι πλάστης, δημιουργός, αὐτὰ ποὺ πλάθει εἶναι «τὰ πανώρια καὶ τ' ἀνωφέλευτα». Αὐτὰ, δηλαδή, ποὺ δὲν ἔχουν ἄμεση κοινωνικὴ σκοπιμότητα. Ἀπ' ὅλα τοῦτ' ἀναφέραμε πρὶν, δὲν ἔφτιαξε τίποτα. Κ' ἐδῶ εἶναι μιὰ λεπτομέρεια ποὺ μοῦ φαίνεται ὅτι διαφεύγει τοὺς ἐρμηνευτὲς τοῦ «Δωδεκάλογου». Ὁ Γύφτος θέλει, βούλεται, νὰ πραγματοποιῆ τὰ ἔργα τῆς κοινωνικῆς σκοπιμότητας ἀλλὰ δὲν τὰ πραγματοποιεῖ.²

Ἡ βούληση ἔρχεται σὲ ἄμεση ἀντίθεση μὲ τὴν ἐνέργεια («ἄλλα θέλησε καὶ ἄλλα κατορθώνει»). Κι ὁ Ποιητῆς, σάν γιὰ νὰ τὸν νίση ἐμφαντικώτερα τούτῃ τὴν ἀντίθεση καὶ νὰ διευκρινήσῃ ὅτι ἡ βούληση δὲν ἔφτασε στὸ στάδιο τῆς πραγμάτωσης, γιὰ τὴ βούληση τὴν ἀντιμάχονταν τὸ ἔνστικτο, ἐπανέρχεται στοὺς ἀκόλουθους στίχους:

Εἶμαι ὁ πλάστης ὁ χαλκιᾶς
ποὺ δὲν πλάθει τὸ σφυρὶ μου
μὴτ' ἐσέ, καρφί, οὔτ' ἐσᾶς
ἄρματα, σπαθιά, κοντάρια,
μῆτε τὴν καμπάνα σου, ἐκκλησιά,
ἀλυσίδες οὔτε, οὔτε κλειδιά,
μηδὲ τὰ κουδούνια γιὰ τ' ἄρνια,
καὶ γιὰ τὰ ὄργωματα τ' ἀλέτρια,
μῆτε γιὰ τὸ σπίτι τὰ κλινάρια,
οὔτε δρέπανα, οὔτε χαλινάρια.
Εἶμαι ὁ πλάστης ὁ χαλκιᾶς
ποὺ δὲν πλάθει τὸ σφυρὶ μου
ἄλλο ἀπ' τὰ πανώρια, τ' ἀνωφέλευτα...

Ὁ Γύφτος ἐργάζεται, δημιουργεῖ, ἀλλ' αὐτόνομα, ἀνεξάρτητα καὶ χωρὶς καμμιὰ κοινωνικὴ πειθαρχία. Ἐργάζεται γιὰ ὅ,τι πέρασε ἢ γιὰ κάτι ποὺ θάρθη τὸ παρὸν τὸ ἀποκρούει γιὰτὶ δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ ἢ διάστασή του μὲ τὴν κοινωνία, μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς καὶ μὲ τὰ ἔργα τους διαφαίνεται καθαρὰ ὅχι μόνο γιὰτὶ τὰ ἔργα τὰ δικά του εἶναι ἀνωφέλευτα — πῶς νὰ εἶναι ὠφέλιμα ὅταν δὲν προσαρμόζονται στὶς πρακτικὲς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας; — ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ ἡ οὐσία τους μένει ἀκατανόητη σ' ἕνα πλῆθος ἀνίκανο νὰ ὑψωθῇ στὴν ἀντίληψη τῆς δικῆς του. Γι' αὐτὸ τὰ ἔργα τοῦ Γύφτου δὲν ἔχουν συγκεκριμένη μορφή, δὲ χωροῦνε μέσα στὰ συνηθισμένα καλούπια τῆς τρέχουσας κοινωνικῆς ἐμπειρίας:

1. Ὁ. π. σελ. 477.

2. Στὸ ἴδιο λάθος πέφτει κι ὁ Συκουτρῆς ὅταν γράφει: «Παραγγελίας δέχεται καὶ μὲ σκληρὸν μόχθον κατασκευάζει ἐργαλεῖα καὶ ἀντικείμενα ποὺ ποτὲ τὸν ἴδιον δὲν πρόκειται νὰ ἐξυπηρετήσουν: ἀλυσίδες καὶ καρφιά, κρεββάτια καὶ ὄπλα, κλειδιά καὶ καμπάνες...» Κι ἀπὸ τὴν προτρεπτικὴ διάτωση τοῦ Ποιητῆ (κάμε, σφυροκόπα, σιδεροπελέκα κλπ. κλπ.) ὑπονοεῖται ἡ διάθεση τῆς πράξης κι ὄχι τὸ ἀποτέλεσμά της.

1. Ὁ Παλαμᾶς δικαιώνει ἐδῶ ποιητικὰ ὅ,τι συχνά, συχνότατα, ἔγραψε ἀπὸ διάφορες ἀφορμὲς καὶ περιστάσεις γιὰ τὴν κοινωνικότητα τῆς Τέχνης καὶ τὸν ὠφελισμὸς τῆς. Στὴ μελέτη ποὺ περιλαμβάνεται σὲ παράρτημα στὸν πρῶτο τόμο τῆς ἔρευνας αὐτῆς («Ὁ Παλαμᾶς Κριτικός») οἱ σχετικὲς γνώμες τοῦ Ποιητῆ καὶ οἱ πυκνὲς ἀντιφάσεις του ἐρευνῶνται καὶ ἀναλύονται σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἰδεολογικὴ του πορεία.

Κι' ὅπου ὁ ἄνθρωπος προσμένει
νὰ τὸ πιάση μὲ τὰ χέρια του ἀπ' τὰ χέρια μου
πλάσμα ἀσάλευτο καὶ στέρεο καὶ σκληρό,
ἄθελα τοῦ φέρνω μὲ τὰ χέρια μου
μιὰ ψυχούλα, μιάν ἀχτίδα, ἕναν ἀφρό.

«Μὰ τῆς τέχνης τὸ δαιμόνιο δὲν τὸν ἀ-
φίνει. Θέλει νὰ πλάσῃ, μὰ σὰν τεχνίτης.
Θέλει μὲ τῆ δική του ζωὴ νὰ ζωντανέψῃ
τὰ ἔργα του. Θέλει τὴν ὁμορφιά νὰ παρα-
βλέπει τὸ ὠφέλιμο. Μὰ γι αὐτὸ δημιουρ-
γεῖ τ' ἀνωφέλευτα, τ' ἀχρεϊάστα καὶ τ'
ἀλλόκοτα», γράφει ὁ Βλαστός (ἴδ. π. σελ.
179). «Εξυπνὴ ἢ ἐρμηνεία τοῦ Βλαστοῦ.
Ἄλλὰ νομίζω πὼς ὁ Γύφτος δὲν ἀναζητεῖ
ἐδῶ τὴν ὁμορφιά. Ζητεῖ τὴ συνείδηση τῆς
ἀνώτερης ἐνέργειας ποῦ εἶν' ἀκόμη ἀπρό-
σιτη ἀπὸ τοὺς συγκαίρινοὺς του. Ὅμως ὁ
Γύφτος ἔχει ἀνεπτυγμένη τὴν αὐτεπίγνω-
ση καὶ τὴν αὐτοσυνείδηση γιὰ νὰ γνωρίζει
ὅτι γιὰ τὴ συγκεκριμένη κοινωνικὴ στιγμή
ἦταν «τ' ἀκαρπὸ δεντρί». Καὶ θέλει, θέλει
πάντα, γιὰτὶ πάντα ρέπει στὴν κοινωνικό-
τητα, νὰ φανῆ χρήσιμος στὴν ἐποχὴ του
καὶ στὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς του. Ἀφοῦ
ἀπέτυχε μὲ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ χαλκιᾶ, ὁ
Γύφτος θ' ἀδράξῃ τώρα τὸν γύφτικο ζουρνᾶ
καὶ θὰ γίνῃ λαλητῆς σὲ τόπους καὶ
λαοὺς. Τώρα θὰ παίξῃ μὲ τὸν ζουρνᾶ του
τοὺς σκοποὺς ποῦ τοῦ ζητοῦν ὁ κάθε τό-
πος κι ὁ κάθε λαός:

Κι' ὅλοι μὲ καλοῦσαν καὶ μὲ πρόσταζαν :
-- Γαίριασέ την, ἀξία, λαλητῆ,
μὲ τὰ ξεφαντώματά μας
τοῦ ζουρνᾶ σου τῆ φωνή.

Ὁ Γύφτος κάμνει μιὰ προσπάθεια προ-
σαρμογῆς τῆς ψυχῆς του μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ
πλήθους. Δὲν εἶναι μόνον ἡ βούληση τῆς
κοινωνικοποίησης τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας,
εἶναι καὶ ἡ πραγμάτωσή της. Ὅμως ἡ ψυ-
χὴ του μένει πάντα ξένη. Ἡ κοινωνικότη-
τά του δὲν εἶναι ἀνάδομα τῆς ἐλεύθερης
θέλησής του· εἶναι βιασμός της. Γι αὐτό:

Σ' ὅλα ἀγνάντια, σ' ὅλα μέσα
σκύλλος γύφτος λαλητῆς,
παντοῦ σ' ὅλα εἶμουν ὁ ξένος,
καὶ εἶμουν ὁ ξαγναντευτῆς.
Γύρω στῶν παθῶν τῆ λύσσα
εἶμουν ἢ γαλήνη ἐγώ
καὶ εἶμουν ἢ πνοὴ ἢ καθάρια
μέσ' στὸν ἀνακατωμό.

Διατηρεῖ τὴ γαλήνη του γιὰτὶ τὴν ψυ-
χὴ του δὲν τὴ φουντώνει τὸ κοινὸ πάθος.
Τὸ κοινωνικὸ αἶσθημα δὲν τὸ ἀφωμοίωσε.
Ὁ Γύφτος δὲν πιστεύει στὸ πλῆθος οὔτε
καὶ τὸ ἀγαπᾶ. Γι' αὐτὸ μένει ξένος, ἀπα-
θῆς, γαλήνιος. Κι ἂν στὴ φαντασία του ὅ-
λα χώρεσαν, καὶ οἱ Ὀλυμποὶ καὶ τὰ Τάρ-
ταρα, ὡστόσο τὰ ἴχνη ποῦ ἄφισαν εἶναι
ἴχνη μολυσμένα — «ὁμῶς ἢ ψυχὴ μου εἶναι

παρθένα». Κι ὅταν κάποτε βρέθηκε μόνος,
«ἔξω ἀπὸ τὸ βούϊσμα τοῦ κόσμου», μόνος
αὐτὸς κι ὁ ἑαυτὸς του — γιὰ νὰ χαρῆ, κα-
θῶς ὁ Ζαρατούστρας, τὴ μοναξιά καὶ τὸ
πνεῦμα του — καὶ θέλησε νὰ δρέψῃ ἀπὸ τὰ
βάθη τοῦ εἶναι τοῦ τὸ λουλούδι ποῦ ἀνθι-
ζε μέσα στὴν καρδιά του, καὶ γύρω του
ἀπλώθηκεν εὐλαβικὴ ἢ μεγάλη σιγὴ τῆς
πλάσης σὰν γιὰ ν' ἀφουγκραστῆ τὸ μεγά-
λο ἀγρίκητο μυστικὸ — «τὸ μυστικὸ τῆς
ὑπαρξῆς του, εἶδε μέσα στὰ νερά τῆς ὀ-
λόστρωτης λιμνης» — (τῆς «λίμνης-συνει-
δήσεώς του», λέει πετυχημένα ὁ Συκου-
τρῆς) — κάτι σὰν καημὸ ποῦ δὲν ἦταν
καημός, καὶ κάτι σὰν ἔγνοια ποῦ δὲν ἦταν
ἔγνοια. Εἶδε τὸν ἑαυτὸ του χωρὶς σκοπὸ,
χωρὶς δικαίωση. Τὴν ψυχὴ του τὴν εἶχε
προδώσει, τὴ συνείδησή του τὴν εἶχε ναρ-
κώσει. Δὲν εἶδε οὔτε τὸν πόνο οὔτε τὴν
ἀνησυχία. Εἶδε κάτι τὸ ἀκαθόριστο κι ἀ-
κύμαντο ποῦ δὲν ἦταν μήτε πόθος ἐνέρ-
γειας μήτε ἐγκαρτέρηση θανάτου. Αὐτὴ ἡ
σιωπὴ ποῦ τὸν κύκλωνε ἦταν σὰν ἀρπάγη
τῆς ἀνυπαρξίας. Κι ὁ Γύφτος φουντώνει
τότε ἀπὸ τὴ διάθεση τῆς ἀνταρσίας. Ἡ
σιωπὴ — καὶ ἡ σιωπὴ εἶναι ὁ δρόμος ποῦ
ὁδηγεῖ στὴν αὐτοσυνείδηση — φανέρωνε
στὸν Γύφτο τὸν ψυχικὸ ξεπεσμό του. Τὸ
ἰδανικὸ του δὲν ἦταν αὐτό: νὰ γίνῃ ὁ ἀ-
παθῆς ὑπηρετῆς τῶν ξένων θελήσεων. Μέ-
σα του ἡ βούληση τῆς ἐνέργειας βρίσκε-
ται πάντα σ' ἐγρήγορη καὶ εἶδε τὸ ξε-
στράτισμα καὶ τὸν ἐκφυλισμὸ της. Γι αὐ-
τὸ ὁ Γύφτος θὰ σχίσῃ αὐτὴ τὴ σιωπὴ σ'
ἕνα ἀπεγνωσμένο κίνημα φυγῆς ἀπὸ τὸν
ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. Δὲ θέλει ν' ἀκούσῃ
τώρα τὸ μυστικὸ τῆς ὑπαρξῆς του, γιὰτὶ
καταλαβαίνει πὼς θὰ τ' ἀκούσῃ ἀλλοιωμέ-
νο, μολεμένο ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν πόθων
καὶ τῶν παθῶν τοῦ πλήθους. Καὶ μὲ τὸ
βάρβαρο σκούξιμο τοῦ γύφτικου ζουρνᾶ
θὰ σκοτώσῃ τὴν ἅγια σιωπὴ καὶ θὰ τραυ-
ματίσῃ τὴν παρθένα πλάση. Ὅμως μαζὶ
θὰ τραυματίσῃ καὶ τὴ συνείδησή του. Ἡ
λίμνη θ' ἀνατριχιάσῃ ἀπὸ τὴ λαγνεία τοῦ
ἤχου καὶ τὸ τραγούδι τῆς καρδιᾶς θὰ σα-
λέψῃ σὲ μιὰ δέηση μετάνοιας... Κι ὅταν ὁ
Γύφτος θὰ ξαναγείρῃ πάλι τὴν ὄψη πρὸς
τὴ λίμνη γιὰ νὰ καθρεφτίσῃ τὸ παράλλα-
σμά της, θὰ ἰδῆ τὸ πρόσωπό του:

ἀλλασμένο καὶ ὀγκωμένο καὶ πλατὺ
καὶ πανάθλιο κι ἀπὸ τὴν ἀσκήμια,
καὶ εἶτανε λαχάνιασμα καὶ ἀγῶνας
καὶ ἄμοιαστη φοβέρα,
καὶ δὲν εἶχε ἀγαλματένιο τὸν ἀτάραχο
καὶ δὲν εἶχε τὸ δικό του τὸν ἀέρα.

Κι ὁ Γύφτος θὰ πετάξῃ τὸν ζουρνᾶ γιὰ
νὰ γίνῃ οἰκοδόμος. Καὶ μόνη ἢ λέξη μᾶς
ὑποβάλλει τὸ τραχύτερο στάδιο τοῦ ἀγῶ-
να τοῦ Γύφτου γιὰ τὴν κοινωνικοποίη-
σῃ τῆς ἐνέργειάς του. Οἰκοδόμος. Θέλει νὰ

μετάσχη στήν ὁμαδική σύνθεση τοῦ πολιτισμοῦ.

δός τήν πλάτη, δός τὰ χέρια σου,
Γύφτε ἀνώφελε, ἀκαμάτη.
Νά τό ἀδούλευτο καί τ' ἀπλαστο,
νά, τό μάρμαρο καλεῖ σε·
Γύφτε ἀνέγνοιαστε, κουβάλησε
καί πελέκησε καί χτίσε.

Ἡ θέληση δέν τόν ἀπολείπει οὔτε καί ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀνώφελες δράσης του γιά κοινωνικές πραγματώσεις. Καί τούτη τή φορά δουλεύει μέ ζήλο καί θάλεγε κανείς μέ πάθος. Ἐβαλε παντοῦ τό χέρι του καί μοιράστηκε μέ τήν ἄλλην ἀργατιά τό μόχθο καί τόν κάματο. Καί τό παλάτι χτίστηκε. Εἶναι καρπός τῆς κοινῆς προσπάθειας καί τοῦ Γύφτου. Στόν τρίτο τοῦτο σταθμό τῆς κοινωνικότητας τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας ὁ Γύφτος δέν ἔμεινε στήν ἀρχή, ἤ στή μέση ὅπως στά δυό ἄλλα προηγούμενα στάδια. Τό ἐγώ του ἔγινε, γιά κάποιον διάστημα, ἐμεῖς. Ὅμως τί σημαίνει; Τό παλάτι πού χτίστηκε δέν εἶναι ἔργο τῆς πρωτοβουλίας τοῦ Γύφτου. Καί θά τό ἀρνηθῆ. Αὐτός ὀνειρεύεται τώρα τό παλάτι τό ἀκάμωτο, πού τῶχει συλλάβει ὁ νοῦς του σ' ἓνα ἐλεύθερο παιγνίδισμα,

(Συνεχίζεται)

μονάχος, χωρίς τήν ἔμπνευση καί τήν καταβολή τῶν τρίτων. Τό παλάτι τό δικό του θά πρέπει νά ὑψωθῆ μέ κοσμοπλάστην ἔρωτα καί μέ ὑπερτέλεια γνώση. Ἀναρωτιέται· ποιός λαός ἀπό χτίστες ἀκούραστους θά ὑποταχθῆ στό δικό του πρόσταγμα γιά νά πραγματοποιήσῃ τό χτίσμα πού θά θεμελιωθῆ «ἀτράνταχτο στούς αἰῶνες τῶν αἰῶνων;» Κ' ἔτσι ὁ Γύφτος θά ξεχωρίσῃ πάλιν ἀπό τό πλήθος — ἀπό τήν κοινωνία. Τό δικό της χτίσμα δέν χωράει τὰ δικά του ὄνειρα. Γιατί ὁ Γύφτος δέν εἶναι μόνον δουλευτής· εἶναι καί ἀναμορφωτής. Ὁ πληθωρισμός τῶν ἀναγεννητικῶν του ἐμπνεύσεων δέν ἱκανοποιεῖται μέ τήν ἀπλή προσαρμογή στήν κοινωνική συνθήκη. Ζητεῖ τό νέο, καί ζητώντας τό νέο εἶναι φυσικό ν' ἀρνιέται τό παλιό κι ὅταν ἀκόμη συμβάλλει στή συντήρησή του ἀπό τήν ἀνάγκη μιᾶς ὑποχρεωτικῆς μέθεξης. Ἄλλ' ἡ ἀρνηση τούτη τόν γεμίζει πικρία, ἰδιαίτερα ὅταν βλέπει πῶς ὁ λαός τῶν χτιστῶν δέν εἶναι διατεθειμένος, ἤ, — γιά νά εἴμαστε συνεπέστεροι μέ τό βαθύτερο νόημα, — δέν εἶναι ἀκόμη ὄριμος νά ὑπηρετήσῃ τὰ μεγαλοφάνταστα οἰκοδομητικά του σχέδια. Γι' αὐτό θά τραβήξῃ καί πάλι, παντοτεινή του μοῖρα, ἀσυντρόφιαστος τόν δικό του τό δρόμο.

ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ

